

Opbrengst werkgroep synthese

dinsdag 9 juli

De werkgroep synthese heeft deze bijeenkomst benut om de overkoepelende opgaven en de vertrekpunten voor de sprintgroepen op papier te krijgen. Aan de hand van de 4 gebieden die ook op 16 en 18 juli gebruikt gaan worden, is bediscussieerd wat er vanuit de overkoepelende thema's (landschap, klimaatbestendigheid, gezondheid en veiligheid) van belang is om als input mee te geven aan de sprintsessies. Er is een (begin van een) rode draad ontwikkeld waaruit principes en concepten te herleiden zijn die houvast geven bij de uitwerking van de opgaven. We redeneren nu dus vanuit de kernwaarden die voor de herkenbaarheid en identiteit van Fryslân belangrijk zijn. Dit laat onverlet dat ook vanuit de opgaven uitgangspunten en randvoorwaarden kunnen worden gesteld m.b.t. de inrichting van de fysieke leefomgeving.

RODE DRAAD

We werken toe naar sterke steden en dorpen in een landschap van wereldklasse!

Dat doen we vanuit de landschapskenmerken, de kenmerken van de Friese steden en dorpen en het water- en bodemsysteem. Het vormt de basis van waaruit we denken en de opgaven vormgeven en een plek geven. Het landschap vormt daarmee een hoofdstructuur of raamwerk waarbinnen de opgaven plaatsvinden. Dit raamwerk verschilt per gebied. In hoofdlijnen zijn dit de 4 gebieden gebaseerd op de grondsoorten van Fryslân, namelijk: klei, veen en zand en de eilanden. Binnen deze 4 gebieden heeft het landschap nog verschillende landschapstypen met elke eigen kenmerken.

Het landschappelijk raamwerk (inclusief water en bodemstructuren) geeft aan wat de mogelijkheden zijn in een gebied. Dat gaat over of er in een gebied een bepaalde opgave kan land en op welke wijze dat dan kan. De 4 gebieden hebben elk een ander raamwerk en de constatering werd in alle gebieden gedaan dat het raamwerk verstevigd moet worden. Het landschap is echter niet statisch en kan meebewegen met noodzakelijke ontwikkelingen. Belangrijk is dat nieuwe ontwikkelingen voortbouwen op en bijdragen aan een robuust en herkenbaar groenblauw systeem waaraan identiteit kan worden ontleend.

ZAND: 'inbossen', vanwege water vasthouden, robuustere natuurverbindingen (groenblauwe dooradering), de beslotenheid van het landschap versterken of extra aanzetten, en een nieuwe balans tussen landbouw en natuur te creëren.

VEEN(WEIDE): vernatten en transformeren, om water te bergen, veen te behouden of veenoxidatie te vertragen, natuur robuuster te maken, landbouw een nieuw perspectief te bieden en nieuwe functies mogelijk te maken.

KLEI: waterstructuren en cultuurhistorische structuren/ elementen als kapstok, om (groen-)blauwe dooradering vorm te geven in dit gebied

WADDEN: flexibel raamwerk vanwege meebewegen.

De verschillende tafels van de werkgroep synthese hebben gekeken wat dit voor de opgaven oplevert en voor de overkoepelende thema's zelf (landschap, klimaatbestendigheid, gezondheid en veiligheid).

Door met elkaar ontwikkelpaden (stappen) voor nu, straks (2030/ 2035) en later (2050 e.v.) te schetsen, bouwen we de benodigde flexibiliteit in om in te spelen op nieuwe inzichten en veranderingen gaandeweg (adaptief beleid).

Niet alles kan overal. Ontwikkelingen passen soms beter in het ene gebied vanwege kenmerken, dynamiek, energie-opwek of economische ontwikkeling dan in het andere gebied. We zullen als overheden dus moeten samenwerken om voor Fryslân of Noord-Nederland de urgente opgaven voor elkaar te krijgen. Met elkaar afspraken maken over hoe we daarin samen optrekken. Het gaat over waar bepaalde ontwikkelingen plaatsvinden, elkaar ontwikkelingen gunnen, elkaars kracht benutten voor het gezamenlijke belang en wisselgeld inbouwen. Meer werken vanuit één overheid en ook over de provinciegrenzen heen.

De 4 gebieden zijn uitgewerkt door de werkgroep synthese en vormen input voor de sprintsessies op 16 en 18 juli.

Zand

Het **raamwerk** bestaat uit een stevige bosstructuur, landschapselementen en vernatte en groene beken. Dit is de drager voor een robuustere natuur, CO2 vastlegging, water vasthouden en beter laten infiltreren, een toekomstbestendige landbouw en een sterk recreatief gebied aansluitend op Drenthe. Het onderscheid tussen de esachtige dorpen, de hoge zandruggen, de beekdalen en de heide- en veenontginningen wordt weer sterk aangezet.

Opgaven voor het raamwerk zelf zijn:

- Overgangen koesteren (bv van hoogveen naar laagveenontginning, van beekdal naar zandrug)
- Landschapselementen als singels, houtwallen, bossen, nattere natuur uitbreiden als groen raamwerk
- Beken en beekdalen natuurlijker inrichten zodat meer water kan infiltreren en geborgen kan worden (zowel bij piekneerslag als voorraad)

Concepten en principes die invulling aan de opgaven geven:

- Erfgoedparels zoals de koloniën van weldadigheid, Fochteloërveen/Ravenswoud, landgoederen als Beetsterzwaag/Olterterp en Bakkeveen benutten voor sterke vrijetijdslandschappen die aansluiten bij de vrijetijdslandschappen van Drenthe.
- Om het landschap klimaatbestendig te maken wordt voorgesteld om een soort sawa-systeem (nattere terrassen) te benutten waarmee het water vastgehouden kan worden. Dit kan ingezet worden in de beekdalen en als buffer tussen hoge en lage gebieden waar kwel wegsijpelt (bijv. bij het Fochteloërveen)
- Landbouw in dit gebied werkt mee aan het sterke raamwerk, benut dit potentieel door in te zetten op natuurinclusieve voedselproductie (met nieuwe vormen zoals voedselbos, naast reguliere veeteelt en gemengd bedrijf) en biomassa (voor biogas). Bollenteelt is een risico bij omschakelende landbouw.
- Energie opwekken is in dit gebied mogelijk in de vorm van windmolens die door de groene structuren aan het zicht worden onttrokken. Lokale opwek middels zon zou geconcentreerd moeten zijn op een aantal daarvoor aangewezen plekken. En energie-opwek via biogas is een optie als onderdeel van erf of bedrijventerrein.
- Woningbouw (landelijk wonen) zou in dit gebied aantrekkelijk kunnen worden wanneer de Lelylijn wordt aangelegd. Ook voor woningbouw geldt hier dat zorgvuldig

gekeken moet worden waar dit geconcentreerd kan plaatsvinden. Het is niet gewenst de luchtigheid uit de lintdorpen te halen (doorzichten niet laten verdwijnen).

Daarnaast meer benutten van vrijkomende boerenerven voor wonen en werken.

- Deze luchtigheid, groene ruimte in linten en dorpen zou behouden en versterkt moeten worden om hittestress te voorkomen en een groene leefomgeving voor iedereen binnen handbereik te hebben.
- Het raamwerk wordt groener ter hoogte van natuurverbindingen, zoals tussen Fochteloërveen en het Drents-Friese Wold en vanaf het Drents-Friese Wold over de zandruggen richting Oranjewoud. Hiermee maken we nu de natuur robuuster in dit gebied.

Veenweide

Het **raamwerk** in het veenweidegebied is gestoeld op water en veenbodem. De grillige waterstructuren van de meren in combinatie met de sterke oriëntatie van het slotenpatroon/verkaveling (middeleeuwse hoofdrichtingen) vormen de hoofdlijnen in dit gebied, samen met een sterk stedelijk netwerk daar omheen. Het gebied vormt een sleutel voor het klimaatbestendig maken van heel Fryslân waardoor de veranderingen in het huidige landschap, (land)gebruik en verschijningsvorm groot zijn. Binnen het raamwerk kunnen verschillende opgaven en nieuwe functies een plek krijgen. Dit zou het groenblauwe hart van Fryslân kunnen worden, waar een robuuste natuur de basis is en wordt gecombineerd met andere opgaven. Het is ook de meest logische plek om water te bergen voor droge perioden en om minder afhankelijk te zijn van IJsselmeerwater.

Opgaven voor het raamwerk zelf zijn:

- Een grote transformatie van het watersysteem (peil omhoog t.b.v. veenbehoud en ruimte voor waterberging) en daarmee een opgave voor het maken van een nieuw stevig raamwerk, geënt op de middeleeuwse verkavelingsrichting;
- Met als tegenhanger het uitbreiden van grillige patronen van de meren en de natuurzones.

Concepten en principes die invulling aan de opgaven geven:

- werken aan een robuustere natuur (met veengroei) door combinaties van waterberging en natuur op zodanige wijze dat er ruimte is voor het maken van natuurverbindingen;
- deze verbindingen zowel in landelijk als stedelijk gebied vorm geven en vast te leggen om biodiversiteit te vergroten (ook in de stad), een groene leefomgeving te creëren en water op te vangen (bv bij piekneerslag). Wellicht een stadsecoloog inzetten;
- waterkwaliteit vergroten door groene oevers en doorstroming te creëren;
- de landbouw in dit gebied transformeert naar vormen die passen bij natte(re) omstandigheden, zoals natte teelten (voedsel en bouwmaterialen) en waterbuffels; groenblauwe diensten kunnen het verdienmodel versterken, vooral als voor dit gebied wordt ingezet op structurele vergoedingen. Samen met recreatie en eventueel energie-opwek (?) komen tot een aantrekkelijk groenblauw hart van Fryslân met recreatieve kwaliteiten, ook voor de omliggende steden (stedelijk uitloopgebied);
- bij stedelijke ontwikkelingen wordt gekeken naar de kenmerken van de stad zelf en het landschap erom heen:

- Groene/blauwe ruimten, groen/blauwe vingers die stad en landelijk gebied meer met elkaar verbinden
- Identiteit van de stad zelf (bijv. Heerenveen: tuinstad)
- De kenmerken van het landschap om de stad heen benutten voor de ontwikkeling van stedelijke zones (bedrijvigheid/ voorzieningen, wonen, energie/ hubs, water, groen, enz.)
- Een principe zou kunnen zijn dat inbreiden vooral in het hart van een stad of dorp plaatsvindt zodat er ruimte overblijft om verbindingen van de binnenstad naar het landschap te ontwikkelen
- Voorzieningen regelen in het stedelijk netwerk door bij de grotere kernen te koppelen aan stationsomgevingen en binnen 2 km voorzieningen en hubs te ontwikkelen.
- Bij de luwer gelegen kernen aandacht voor bereikbaarheid van treinstations binnen 30 minuten door onder andere de regionale ontsluiting daarop af te stemmen en oude haltes op bestaande trajecten weer in te zetten.
- Een spoorlijn op palen met daaronder een brede strook om water te bergen (diepste delen) is een 'geen spijt' concept bij aanleg van de Lelylijn.

Waddenkust en eilanden

De waddenkust en de eilanden zijn twee verschillende gebieden.

Het **raamwerk van de klei aan de waddenkust** wordt gekenmerkt door een oud landschap waarin oude geulen en prielen het patroon in het landschap bepalen. Er liggen kansen om het raamwerk te verstevigen en daardoor het gebied klimaatbestendiger te maken door het watersysteem te versterken. Vooral het verondiepen van watergangen en flauwer maken van watergangtaluds zorgt ervoor dat meer (zoet) water vastgehouden kan worden (zoetwaterlenzen) en tegendruk geboden wordt om verzilting te vertragen.

Het **raamwerk op de Waddeneilanden** bestaat uit mix van een natuur- en cultuurlandschap waarbij de kans groot is dat beide moeten meebewegen. Door klimaatverandering en zeespiegelstijging komt er op de lange termijn een einde aan strak vasthouden van de huidige contouren van de eilanden.

Opgaven voor het raamwerk van de kleigronden aan de waddenkust zelf zijn:

- Het verbreden van de watergangen en het verflauwen van taluds.
- Het vergroenen van de oevers en akkerranden waardoor een groen-blauwe dooradering bij kan dragen aan het beter vasthouden van zoet water en een robuustere natuur, mede t.b.v. de belangrijke landbouwfunctie van het gebied.
- Het vergroenen van de dorpen en erven door bomen langs infrastructuur in het dorp, door het dorp, groene dorpsranden, dorpsbossen en agroforestry waardoor meer mogelijkheden ontstaan voor CO2 vastleggen, biodiversiteit, voedselvoorziening en tegengaan hittestress ten gunste van mens en dier.

Opgaven voor het raamwerk van de Waddeneilanden zelf zijn:

- Nu al aan de slag met verschillende mogelijkheden om toekomstbestendig te blijven en daarop ontwikkel- of adaptatiepaden ontwikkelen.

Concepten en principes die invulling aan de opgaven geven (Waddenkust):

- De waddenkust is belangrijk gebied voor de landbouw (hoogwaardige akkerbouw) binnen het raamwerk met aandacht voor landschap en erfgoed zoals kruinige percelen en oud greppelland. Dat betekent niet ongebreideld doorontwikkelen van de landbouw naar met name schaalvergroting, maar opnemen in de POVI van duidelijke kaders hoe de landbouw zich hier optimaal kan ontwikkelen en ook om kan gaan met de toenemende verzilting. De nadruk ligt op het inpassen in het landschappelijk raamwerk incl. water en bodem, of op delen landbouw aan te passen.
- Energie opwekken in de vorm van zonne-energie is in het kleigebied minder voor de hand liggend vanwege nadruk op hoogwaardige akkerbouw. Windenergie zou in het gebied kunnen als groot cluster, maar is wellicht belemmerd door de laagvliegzones van defensie. Opwek energie waar vraag is. Ook denken aan andere vormen van energieopwekking, getijde en stroming in zee.
- Woningbouw in het kleigebied zal geconcentreerd moeten worden (centrumdorpen aanwijzen) en niet ten koste gaan van landbouwgrond.

Concepten en principes die invulling aan de opgaven geven (Waddeneilanden):

- Inzetten op kwaliteit in plaats van kwantiteit van de recreatie. Waterveiligheid borgen voor een aantal opgaven en inzetten op ontwikkel- of adaptatiepaden:
 - o Gaat over wonen in de toekomst: verschuift dat naar de duinen/ binnenduinrand?
 - o Maak testruimte mogelijk in de duinen voor wonen en landgebruik.
 - o Geef ruimte om te experimenteren met anders wonen.
 - o Gaat over de altijd beschikbare backbone (levensader) op een eiland voor weginfrastructuur, energie, water, digitaal netwerk.
 - o Verandering vaarroutes naar de eilanden
 - o Verandering natuurgebieden, plaats en soort
- Zoveel mogelijk werken aan zelfvoorzienendheid op gebied van zoet water, energie en waar dat kan voedsel op de eilanden. Opwekken van energie met zon heeft potentie op de eilanden, vanwege het hoger aantal zonuren. Of toch gaan voor windenergie op het eiland of op de Noordzee (windpark ten behoeve van de eilanden en noord Fryslân). Daarnaast kijken naar mogelijkheden van opwek energie in zee.

VRAGEN en aandachtspunten aan/voor de sprintgroepen

Vragen voor alle vier gebieden (veen, zand, klei en Waddeneilanden):

Vernatting (tegengaan verzilting, veenbehoud/vertraging oxidatie veen), waterberging (piekopvang en voorraad), afhankelijkheid van het IJsselmeer en zoetwaterbeschikbaarheid vergen grote veranderingen in het landschappelijk raamwerk en kosten ruimte.

Hoe kunnen we stapsgewijs werken aan vernatting, waterberging (voorraad en t.b.v. piekneerslag)? En hoeveel en waar meer ruimte voor water?

Kunnen we gaan werken volgens de nieuwe ladder voor klimaatadaptatie ten aanzien van wonen:

1. Eerst inbreiden
2. Locatiekeuze

3. Locatie-inrichting/ waterrobuust bouwen, incl. ontwikkeling van groenblauwe kwaliteiten

Hoe positioneren en profileren we de steden in het stedelijk netwerk? Bijv. Sneek waterstad, Leeuwarden water technologiestad etc. Welk profiel kunnen de steden hebben om

1. Elkaar aan te vullen, als onderdeel van het stedelijk netwerk Fryslân
2. samen te werken met partijen/boeren in het te transformeren veen- en watergebied?
3. Samen te werken met de regio die ze elk bedienen, zodat ze in samenwerking bijdragen aan brede welvaart van Fryslân?

De specialisaties van steden vragen aandacht in de POVI, welke opgaven kunnen hieraan worden gekoppeld?

Wordt de energieinfrastructuur medesturend in de ruimtelijke inrichting van de toekomst en zo ja, op welke manier?

Wat is de rol van de Lelylijn (katalysator?) en haltegebieden? (Concentratiegebieden voor verstedelijking? Hubs?)

Kernen van de steden en dorpen liggen hoog, maar hoe houden we de overige bestaande gebieden in dorpen en steden droog, of is dat op sommige plekken een heilloze zaak? En wat dan?

Welke vormen van natuur zijn in de toekomst realistisch in Fryslân? Gaan doelsoorten meebewegen met de veranderingen? Hoe omgaan met doelsoorten, wat vraagt dit van de POVI i.r.t. EU regelgeving t.a.v. doelsoorten?

Moeten we in de POVI bepaald landgebruik voor de landbouw uitsluiten? Denk aan lelieteelt, omdat het grote milieu- en gezondheidsnadelen heeft.

Vragen voor veengebied

Hoe zorgen we dat we water bergen in het veenweidegebied, versterken van de sponswerking van het veen, wellicht veengroei en tegelijk de waterkwaliteit goed houden? Is er dan doorstroming nodig? En gaat dit samen met minder afhankelijk worden van IJsselmeer? Wordt de waterkwaliteit slechter? En wat dan?

Bodemdaling in landelijk gebied maar vooral ook in de stad moet meer op de agenda!

Hoe samenwerken in het veengebied? Wat is er nodig, ook van het Rijk? Watercoöperatie? Gebiedsaanpak? Grondbank? Welke opties heeft Fryslân? En welke opties zijn realistisch? Kunnen we uitzoeken/uitwerken waar het dan om gaat, zodat we kunnen ontdekken welke uitgangspunten meegenomen kunnen/ moeten worden in de POVI?

In de veenpolders zou ruimte nodig zijn voor waterberging tijdens droge periodes, daarbij wordt uitgegaan van 30% van het grondoppervlak van een gebied. Als we onafhankelijk willen worden van het IJsselmeer, moeten wij hier dan ook aan denken? En wat betekent dit voor bestaande functies en qua vitaliteit en leefbaarheid?

Wat zijn de opties voor laaggelegen stedelijke gebieden in en aan veengebieden? Moeten we daar dijken eromheen leggen? Zijn er andere opties en is het verstandig deze uit te werken als onderbouwing van uitgangspunten hierover in de POVI?

Als we redeneren vanuit de stedelijke opgave in het veenweidegebied zien we daar heel spannende en kostbare opgaven die we kunnen verwachten waarbij de samenwerking als overheden onmisbaar is. Denk aan:

- Wegen die verzakken; is er techniek van drijvende wegen? Hoe kunnen we hier duurzaam aan werken of vraagt dit robuuste keuzes?
- Zijn er dijken en/ of watercircuits nodig rond bestaande wijken?
- Zijn er wijken die heel laag liggen en toch aangepast moeten worden, die we (tijdelijk) kunnen schuiven? (Bijv samen met woningcorporaties), zodat we ze klimaatrobuust kunnen maken ? Etc

Vragen voor het zandgebied:

We zien op het zand een mengvorm van functies ontstaan. De landbouw, recreatie en het versterken van natuur en landschap. Bovendien grenst het zandgebied aan een veel groter zandgebied, namelijk dat van Drenthe. Moeten we de mogelijkheden voor met name recreatie en wonen meer samen op gaan pakken met de provincie Drenthe en de Drentse gemeenten? (waarvoor op onderdelen ander beleid is)

Vragen voor de waddenkust:

We constateren dat de nadruk in het kleigebied ligt op een toekomstbestendige landbouw. Wat betekent dit voor andere opgaven?

Vragen voor de Waddeneilanden

Schiermonnikoog is zich aan het voorbereiden op de toekomst met betrekking tot de zeespiegelstijging en denkt na over verschillende scenario's en oplossingen. Zijn de andere eilanden hier over aan het nadenken? En zijn de scenario's voor Schiermonnikoog ook bruikbaar voor de andere eilanden?

Zelfvoorzienendheid eilanden: welke technieken voor het opwekken van energie passen bij de kernwaarden van de eilanden?

VRAAG werkgroep samenwerking

Niet alles kan overal. Ontwikkelingen passen soms beter in het ene gebied vanwege kenmerken, dynamiek , energieopwek of economische ontwikkeling dan in het andere gebied. We zullen als overheden dus moeten samenwerken om voor Fryslân of Noord-Nederland. Hoe trekken we daarin samen op? En welke afspraken zijn dan nodig?